

8 thách thức đối với Phật giáo trong thời đại mới

ISSN: 2734-9195 08:15 21/09/2026

Và chính ở khoảng cách giữa tri thức và trí tuệ, giữa tiện nghi và an lạc, giữa sở hữu và tự do, giữa biết và sống, Phật giáo vẫn còn một không gian rộng lớn để cống hiến cho con người.

Tác giả: **Nguyễn Thanh Huy**

Giảng viên Trường Đại học Khánh Hòa

Tạp chí Nghiên cứu Phật học Số tháng 09/2026

Phật giáo đã hiện diện hơn 2.500 năm, trải qua bao biến thiên lịch sử, từ những thời đại hưng thịnh đến những giai đoạn suy vi, từ những cộng đồng tu sĩ nhỏ bé bên bờ sông Hằng cho đến khi trở thành một trong những truyền thống tư tưởng và tôn giáo có ảnh hưởng sâu rộng trên thế giới. Sức sống của Phật giáo không chỉ nằm ở tuổi đời lâu dài, mà còn ở khả năng thích nghi với những biến chuyển của thời đại mà không đánh mất căn tính riêng biệt.

Bước vào thế kỷ XXI, nhân loại đang đứng trước hoàn cảnh chưa từng có: công nghệ số phát triển với tốc độ chưa từng thấy, trí tuệ nhân tạo bắt đầu tham dự vào nhiều lĩnh vực của đời sống, chủ nghĩa tiêu dùng ngày càng lan rộng, các giá trị truyền thống bị đặt trước sự chất vấn, trong khi con người vừa có nhiều phương tiện để kết nối với nhau hơn lại vừa có nguy cơ trở nên cô độc hơn.

Trong bối cảnh ấy, Phật giáo đứng trước nghịch lý đáng suy ngẫm. Một mặt, những giáo lý về vô thường, vô ngã, duyên khởi, từ bi, tỉnh thức và thiếu dục tri túc dường như ngày càng có ý nghĩa đối với một thế giới đang chịu nhiều bất an. Mặt khác, chính những thiết chế, phương thức truyền bá và cách thức thực hành Phật giáo lại phải đối diện với những câu hỏi mới mà các thế hệ trước chưa từng gặp phải. Thách thức của Phật giáo trong thời đại mới, vì thế, không đơn thuần là làm thế nào để có thêm tín đồ, xây thêm chùa viện hay mở rộng ảnh hưởng xã hội, mà sâu xa hơn là làm thế nào để giữ được tinh thần giải thoát của đạo Phật giữa một thế giới đang đổi thay từng ngày.

1. Thách thức đầu tiên: giữ gìn tinh thần nguyên thủy giữa sự biến đổi của thời đại

Một trong những đặc điểm quan trọng của Phật giáo là khả năng thích ứng. Từ Ấn Độ, Phật giáo truyền sang nhiều quốc gia và hình thành những sắc thái khác nhau. Phật giáo Ấn Độ, Tích Lan, Trung Hoa, Tây Tạng, Nhật Bản, Việt Nam hay Thái Lan đều có những hình thức biểu hiện riêng. Sự đa dạng ấy chứng minh sức sống của Phật giáo, nhưng đồng thời cũng đặt ra một vấn đề: đâu là phần cốt lõi không thể đánh mất?

Trong quá trình thích nghi với văn hóa và xã hội, Phật giáo có thể tiếp nhận nhiều hình thức mới. Nhưng nếu hình thức ngày càng lấn át nội dung, đạo Phật rất dễ bị đồng nhất với nghi lễ, tín ngưỡng dân gian, cầu an, cầu tài, cầu phúc hoặc những biểu hiện mang tính thế tục. Khi ấy, Phật giáo vẫn có thể rất đông

người lui tới, chùa chiền vẫn có thể đông đúc, các hoạt động lễ hội vẫn có thể phát triển, nhưng tinh thần giác ngộ và giải thoát lại có nguy cơ trở nên mờ nhạt.

Đây là một thách thức căn bản. Phật giáo không tồn tại chỉ để đáp ứng những mong cầu của con người về một cuộc sống thuận lợi hơn. Đức Phật không xuất hiện như một vị thần ban phát tài lộc hay một quyền lực siêu nhiên có thể giải quyết thay con người mọi khổ đau. Cốt lõi của Phật giáo là giúp con người nhận diện khổ đau, tìm ra nguyên nhân của khổ đau và tự mình chuyển hóa khổ đau bằng trí tuệ và sự tu tập.

Trong thời đại mới, việc trở về với cốt lõi ấy càng trở nên cần thiết. Phật giáo cần hiện đại hóa phương thức truyền đạt, nhưng không nên hiện đại hóa giáo lý theo nghĩa làm biến dạng giáo lý để chiều theo thị hiếu nhất thời. Một đạo Phật có thể sử dụng công nghệ mới, ngôn ngữ mới và phương tiện truyền thông mới, nhưng không thể vì thế mà đánh mất tinh thần tỉnh thức, giới luật, thiền định và trí tuệ.

2. Phật giáo trước sức ép của chủ nghĩa tiêu dùng

Một trong những đặc điểm nổi bật của xã hội hiện đại là sự phát triển mạnh mẽ của chủ nghĩa tiêu dùng. Con người được khuyến khích không ngừng mua sắm, sở hữu và trải nghiệm. Giá trị của một cá nhân đôi khi được đo bằng những gì người ấy có, thay vì những gì người ấy là.

Trong khi đó, Phật giáo đặt vấn đề hoàn toàn khác. Đức Phật chỉ ra rằng ái dục và chấp thủ là những nguyên nhân quan trọng dẫn đến khổ đau. Con người càng bị cuốn vào ham muốn sở hữu, càng dễ lệ thuộc vào đối tượng của ham muốn. Có được thì sợ mất, chưa có thì mong cầu, đạt được rồi lại muốn nhiều hơn. Vòng tròn ấy khiến con người không dễ tìm thấy sự an ổn nội tâm.

Nhưng nghịch lý là chính các hoạt động Phật giáo đôi khi cũng có nguy cơ bị cuốn vào logic của thị trường. Chùa chiền có thể trở thành điểm du lịch. Hình ảnh Phật giáo có thể trở thành sản phẩm thương mại. Những vật phẩm mang biểu tượng Phật giáo có thể được mua bán như những món hàng phong thủy, thậm chí giáo pháp cũng có nguy cơ bị trình bày như một loại “sản phẩm tinh thần” nhằm giúp con người đạt được thành công, giàu có hay địa vị.

Nếu không tỉnh táo, Phật giáo có thể vô tình trở thành một phần của chính nền văn hóa tiêu dùng mà mình cần giúp con người vượt qua.

Thách thức ở đây không phải là phủ nhận đời sống vật chất, Phật giáo không chủ trương con người phải sống trong nghèo khổ hay phủ nhận mọi thành tựu của văn minh. Vấn đề nằm ở chỗ con người có làm chủ được vật chất hay trở thành nô lệ cho vật chất. Công nghệ, tiền bạc và tiện nghi đều có thể trở thành phương tiện tốt đẹp nếu được sử dụng bằng trí tuệ; nhưng chúng sẽ trở thành nguồn cơn của khổ đau khi con người đồng nhất chúng với hạnh phúc.

3. Thách thức từ mạng xã hội và truyền thông số

Nếu trước đây việc truyền bá Phật pháp cần đến chùa viện, sách báo, thuyết pháp trực tiếp thì ngày nay chỉ với một chiếc điện thoại, một người có thể tiếp cận hàng nghìn bài giảng, video, bài viết và hình ảnh liên quan đến Phật giáo.

Đây là cơ hội lớn chưa từng có. Phật pháp có thể vượt qua giới hạn địa lý và đến với những người ở rất xa. Một bài giảng có thể được nghe bởi hàng vạn người; một tư tưởng thiện lành có thể được lan truyền trong thời gian rất ngắn.

Nhưng truyền thông số cũng tạo ra thách thức lớn: tốc độ của thông tin thường nhanh hơn khả năng suy xét của con người.

Những lời dạy sâu sắc vốn cần thời gian nghiền ngẫm có thể bị rút ngắn thành vài câu khẩu hiệu. Những tư tưởng Phật học phức tạp có thể bị đơn giản hóa quá mức. Một đoạn trích kinh điển bị tách khỏi bối cảnh có thể được sử dụng để chứng minh cho một quan điểm hoàn toàn khác với tinh thần nguyên bản. Nghiêm trọng hơn, những nội dung gây tranh cãi, giật gân hoặc kích thích cảm xúc thường dễ thu hút sự chú ý hơn những bài giảng đòi hỏi sự tĩnh lặng và suy tư.

Phật giáo vốn đề cao chính niệm và sự tỉnh thức. Nhưng môi trường mạng xã hội lại thường vận hành theo cơ chế khiến con người liên tục bị kéo từ thông tin này sang thông tin khác. Người sử dụng có thể xem hàng trăm nội dung về thiền, từ bi hay tỉnh thức nhưng chưa chắc đã thực sự sống tỉnh thức.

Đó là một nghịch lý đáng suy nghĩ: con người có thể “biết rất nhiều về Phật pháp” nhưng lại “thực hành Phật pháp rất ít”.

Do đó, thách thức của Phật giáo không chỉ là có mặt trên mạng xã hội, mà là làm sao để sự hiện diện ấy không biến giáo pháp thành những mẫu thông tin tiêu thụ nhanh. Truyền thông Phật giáo cần hướng con người từ thông tin đến hiểu biết, từ hiểu biết đến thực hành, từ thực hành đến chuyển hóa.

4. Thách thức về giới luật và đời sống của người tu

Giáo pháp và người truyền bá giáo pháp không thể tách rời nhau. Một trong những sức mạnh lớn nhất của Phật giáo từ thời đức Phật cho đến nay chính là đời sống của người tu.

Một vị xuất gia không chỉ giảng về đạo đức mà chính đời sống của vị ấy phải là một bài học về đạo đức. Không chỉ nói về buông xả mà phải có khả năng buông xả. Không chỉ nói về từ bi mà phải sống với lòng từ bi. Không chỉ nói về vô thường mà phải hiểu sâu sắc sự vô thường của chính mình.

Trong xã hội hiện đại, người tu cũng đứng trước nhiều cám dỗ và áp lực hơn. Tiền bạc, danh tiếng, truyền thông, quyền lực xã hội, sự nổi tiếng trên mạng và sự quan tâm của công chúng đều có thể trở thành những thử thách đối với đời sống xuất gia.

Khi hình ảnh của một vị tu sĩ được xây dựng quá mạnh trên truyền thông, có nguy cơ xuất hiện sự chuyển dịch rất tinh tế: từ “hoàng pháp” sang “xây dựng hình ảnh”; từ “phụng sự” sang “tạo ảnh hưởng”; từ “được kính trọng vì đức hạnh” sang “được chú ý vì sự nổi tiếng”.

Điều này đòi hỏi Phật giáo phải đặc biệt coi trọng giới luật và đời sống nội tâm của người tu. Một nền Phật giáo phát triển bền vững không thể chỉ dựa vào những người thuyết giảng tài năng mà cần những con người có đời sống tu tập chân thật.

Nếu giới luật suy yếu, niềm tin của quần chúng cũng suy yếu. Nếu người tu không giữ được phẩm chất của người tu, thì dù phương tiện truyền thông có hiện đại đến đâu, Phật giáo vẫn khó tạo dựng được sức thuyết phục lâu dài.

5. Phật giáo và sự cạnh tranh của các hệ tư tưởng trong thời đại mới

Thế giới hiện đại không còn là không gian văn hóa khép kín. Con người có thể tiếp cận cùng lúc nhiều tôn giáo, triết học, trường phái tâm lý, khoa học và hệ tư tưởng khác nhau.

Điều này đặt Phật giáo trước một hoàn cảnh mới. Con người ngày nay có nhiều lựa chọn hơn và cũng đặt ra nhiều câu hỏi hơn. Họ không dễ dàng chấp nhận một niềm tin chỉ vì truyền thống hay vì gia đình.

Đây vừa là thách thức vừa là cơ hội.

Phật giáo cần đối thoại với khoa học, triết học, tâm lý học và những tư tưởng đương đại bằng tinh thần cởi mở. Tuy nhiên, đối thoại không có nghĩa là tìm

cách chứng minh Phật giáo đúng bằng mọi giá. Đối thoại chân chính đòi hỏi khả năng lắng nghe, phân biệt và nhận thức giới hạn của chính mình.

Đặc biệt, Phật giáo cần giúp thế hệ trẻ nhận ra rằng đạo Phật không chỉ là một hệ thống nghi lễ mà còn là một truyền thống tư tưởng sâu sắc về con người và đời sống. Những vấn đề như khổ đau, ham muốn, bản ngã, sự thay đổi, cái chết, tự do, trách nhiệm và ý nghĩa của đời sống vẫn luôn là những câu hỏi hiện sinh của con người.

Nếu Phật giáo có thể trình bày những vấn đề ấy bằng một ngôn ngữ phù hợp với thời đại mà không làm mất chiều sâu của giáo lý, đạo Phật vẫn có khả năng đối thoại mạnh mẽ với con người hiện đại.

6. Thách thức từ trí tuệ nhân tạo và sự thay đổi của con người

Trí tuệ nhân tạo (AI) đang mở ra bước ngoặt lớn trong lịch sử nhân loại. Máy móc ngày càng có khả năng xử lý thông tin, tạo văn bản, hình ảnh, âm thanh và hỗ trợ con người trong nhiều lĩnh vực.

Điều này đặt ra câu hỏi rất đáng suy ngẫm đối với Phật giáo: khi máy móc có thể mô phỏng nhiều hoạt động trí tuệ của con người, điều gì làm nên chiều sâu của một con người?

Phật giáo vốn không đồng nhất con người với một cái “ngã” cố định. Nhưng điều đó không có nghĩa con người trở thành một cỗ máy xử lý thông tin. Đời sống con người còn có khổ đau, lòng từ bi, sự tỉnh thức, trách nhiệm đạo đức và khả năng chuyển hóa chính mình.

AI có thể tạo ra một bài viết về lòng từ bi, nhưng điều ấy không đồng nghĩa với việc AI có lòng từ bi. Một hệ thống có thể mô tả sự giác ngộ, nhưng mô tả không phải là chứng ngộ.

Vì thế, thời đại trí tuệ nhân tạo càng đặt ra yêu cầu phải phân biệt giữa tri thức và trí tuệ. Tri thức có thể được truyền đạt bằng thông tin; trí tuệ Phật giáo lại gắn với sự thấy biết trực tiếp và sự chuyển hóa đời sống.

7. Thách thức về môi trường và trách nhiệm đối với sự sống

Biến đổi khí hậu, suy giảm đa dạng sinh học, ô nhiễm môi trường và sự khai thác quá mức tài nguyên đang trở thành những vấn đề lớn của nhân loại.

Phật giáo với tư tưởng duyên khởi có một nền tảng triết học đặc biệt để đối thoại với vấn đề này. Không có sự vật nào tồn tại hoàn toàn độc lập. Con người tồn tại trong mối quan hệ với thiên nhiên, với cộng đồng và với vô số điều kiện khác.

Khi con người phá hủy môi trường sống, cuối cùng chính con người cũng phải nhận lấy hệ quả.

Từ bi, vì thế, không nên chỉ được hiểu là lòng thương đối với con người mà cần mở rộng thành thái độ tôn trọng sự sống. Phật giáo trong thời đại mới không thể đứng ngoài những vấn đề của nhân loại. Phật giáo cần góp phần xây dựng lối sống tiết chế, tiêu dùng có trách nhiệm và biết tôn trọng những điều kiện tự nhiên đã nuôi dưỡng sự sống.

8. Thách thức lớn nhất: làm thế nào để đạo Phật không chỉ được nói mà được sống

Sau cùng, có lẽ thách thức lớn nhất của Phật giáo không nằm ở bên ngoài mà nằm ở chính nội tại của người học Phật.

Con người có thể nói rất nhiều về vô thường nhưng vẫn đau khổ vì mất mát. Có thể nói rất nhiều về vô ngã nhưng vẫn bị cái tôi chi phối. Có thể nói rất nhiều về từ bi nhưng vẫn dễ dàng sân hận trước người khác. Có thể tụng đọc nhiều kinh điển nhưng chưa chắc đã chuyển hóa được tham, sân, si trong chính mình.

Đó là khoảng cách giữa “biết đạo” và “sống đạo”.

Phật giáo sẽ không mất đi chỉ vì thế giới thay đổi. Nhưng Phật giáo có thể trở nên yếu đi nếu người Phật tử chỉ giữ lấy hình thức mà đánh mất tinh thần. Một ngôi chùa có thể rất lớn, nhưng nếu thiếu đời sống tỉnh thức thì sự lớn lao của kiến trúc không làm cho Phật pháp lớn thêm. Một bài giảng có thể có hàng triệu lượt xem, nhưng nếu người nghe không chuyển hóa được tham sân si thì con số ấy cũng chưa nói lên nhiều điều.

Đạo Phật trước hết là con đường thực nghiệm nơi chính thân tâm mỗi người.

Bởi vậy, trước những biến động của thời đại mới, điều Phật giáo cần không phải là chạy theo thời đại bằng mọi giá, cũng không phải khước từ thời đại để bảo vệ quá khứ đã qua. Điều cần thiết là giữ lấy cái cốt lõi và đổi mới phương tiện. Giữ giới luật nhưng không khép kín. Giữ giáo pháp nhưng không giáo điều. Giữ

truyền thống nhưng không bảo thủ. Sử dụng công nghệ nhưng không để công nghệ chi phối tâm thức. Đối thoại với thế giới nhưng không đánh mất căn tính.

Phật giáo đã từng đi qua nhiều nền văn minh, nhiều chế độ, nhiều biến động lịch sử. Mỗi thời đại đều đặt ra những câu hỏi riêng, và mỗi thế hệ Phật tử đều phải tìm cách trả lời bằng chính đời sống của mình.

Thời đại mới cũng vậy.

Có thể trong tương lai, nhân loại sẽ sở hữu những công nghệ mà hôm nay chúng ta chưa thể hình dung. Có thể trí tuệ nhân tạo sẽ ngày càng thông minh, xã hội ngày càng số hóa, đời sống vật chất ngày càng tiện nghi. Nhưng những câu hỏi căn bản có lẽ vẫn còn đó: Vì sao con người khổ đau? Vì sao con người không được bình an dù có nhiều hơn? Vì sao con người vẫn cô đơn giữa thế giới kết nối? Làm thế nào để sống mà không bị tham dục và sợ hãi chi phối? Làm thế nào để yêu thương mà không chiếm hữu? Làm thế nào để tự do ngay trong chính tâm mình?

Đó chính là nơi Phật giáo vẫn còn một tiếng nói quan trọng.

Thách thức của Phật giáo trong thời đại mới, vì thế, cuối cùng không phải là làm sao để Phật giáo tồn tại lâu hơn, nổi tiếng hơn hay có nhiều người theo hơn. Thách thức sâu xa hơn là làm sao để ánh sáng của trí tuệ và từ bi không bị che khuất bởi chính những hình thức mà con người tạo ra.

Nếu Phật giáo có thể trở về với tinh thần tỉnh thức, lấy giới làm nền tảng, lấy định làm sức mạnh, lấy tuệ làm ánh sáng, lấy từ bi làm phương thức ứng xử và lấy sự chuyển hóa con người làm mục đích, thì dù thời đại có thay đổi đến đâu, đạo Phật vẫn có khả năng đối thoại với nhân loại.

Bởi lẽ, công nghệ có thể thay đổi cách con người sống, nhưng không thể tự mình giải quyết câu hỏi con người nên sống như thế nào. Văn minh có thể làm cho đời sống tiện nghi hơn, nhưng không bảo đảm con người hạnh phúc hơn. Thông tin có thể ngày càng nhiều, nhưng trí tuệ không vì thế mà tự nhiên xuất hiện.

Và chính ở khoảng cách giữa tri thức và trí tuệ, giữa tiện nghi và an lạc, giữa sở hữu và tự do, giữa biết và sống, Phật giáo vẫn còn một không gian rộng lớn để cống hiến cho con người.

Thời đại mới đang đặt Phật giáo trước thử thách lớn. Nhưng cũng chính thử thách ấy mở ra cơ hội lớn: cơ hội để Phật giáo tự nhìn lại mình, thanh lọc những gì không còn phù hợp, củng cố những giá trị căn bản và trở lại với nhiệm vụ sâu

xa nhất của mình - giúp con người nhận diện khổ đau, hiểu rõ nguyên nhân của khổ đau và từng bước vượt qua khổ đau bằng chính sự tỉnh thức của mình.

Đó không chỉ là con đường để Phật giáo thích nghi với thời đại. Đó còn là con đường để Phật giáo tiếp tục giữ gìn hiểu nghĩa thậm sâu giữa thế giới đang thay đổi từng ngày.

Tác giả: **Nguyễn Thanh Huy**

Giảng viên Trường Đại học Khánh Hòa

Tạp chí Nghiên cứu Phật học Số tháng 09/2026